

du. İnşaatın hemen başlaması amacı ile Osmanlı Devleti üstlendiği malî yükümlülükleri derhal yerine getirerek Konya, Halep ve Urfa'nın âşâr vergilerini kilometre garantisi olarak gösterdi. Anlaşma şartları gereğince, şirketin yapacağı her kilometre yol için hükümet nominal değeri 275.000 frank olan Osmanlı tahvilleri çıkartacak ve bu tahvillere şirketin sahip olduğu gayri menkuller garanti olarak ipotek edilecekti. Hattın geçeceği yollar boyunca devlete ait orman ve madenlerle taş ocaklarından inşaat için faydalanma imtiyazı da verildi. Bunlar o dönemde diğer ülkelerde yapılan demiryolları için şirketlere verilen imtiyazların benzerlerini teşkil etmekteydi. Demiryolu ile ilgili her türlü malzeme gümrüksüz olarak ithal edilecekti. Şirket Osmanlı Harbiye Nezâreti ile anlaşarak uygun görülecek yerlerde istasyonlar yapacak ve savaş veya isyan çıktığında askerî taşımalara öncelik verilecekti. Şirketin resmî dili Fransızca idi. Memurları özel üniforma giyecek ve fes takacaklardı. Alman sermayesinin hâkim olduğu ve % 30 oranında Fransız sermayesinin bulunduğu şirket diğer sermayedarlara da açık tutuldu. 99 yıl süreli olan imtiyaz anlaşması, ilk otuz yıl dolduğunda devlete şirketin satın alınması hakkını vermekteydi. Yapımı I. Dünya Savaşı sırasında da devam eden ve ancak Ekim 1918'de kesintisiz bir şekilde Bağdat'ı İstanbul'a bağlayan bu demiryolu, yeni Türkiye Cumhuriyeti tarafından 10 Ocak 1928'de satın alınarak devletleştirildi.

Bağdat demiryolu, Doğu'ya doğru açılmayı propaganda konusu ve prestij meselesi yapan Almanya ile İngiltere arasında, neticesi I. Dünya Savaşı'na varacak olan amansız rekabetin başlıca kaynaklarından biri olmuştur. Kendilerini Osmanlı mirasının tabii vârisleri olarak gören büyük devletler, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na destek veren bir güç olarak belirmesini hazmedememişlerdir. Anadolu - Bağdat demiryolu projelerinin ortaya atıldığı andan itibaren Osmanlı Devleti'ne politik ve zamanla da ekonomik faydalar sağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim hattın askerî amaçlarla kullanılmasının yanı sıra, Anadolu hububatının İstanbul'a taşınarak devlet merkezinin artık eskisi gibi Rus ve Bulgar buğdayına muhtaç olmaktan kurtarılmasında ve hat boyunca yerleştirilen 100.000'lerce muhacirin Anadolu'nun demografik yapısında olduğu gibi ekonomisinde de önemli rol oynadığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

F. H. Bode, *Der Kampf um die Bagdadbahn 1903-1914, Ein Beitrag zur Geschichte der Deutsch-Englischen Beziehungen*, Breslau 1914; P. Rohrbach, *Hatt-ı Saltanat-Bağdad Demiryolu*, İstanbul 1331; P. K. Butterfield, *The Diplomacy of the Baghdad Railway 1890-1914*, Göttingen 1932; Bekir Sıtkı Baykal, *Das Bagdad-Bahn Problem 1890-1913*, Freiburg 1935; L. Ragey, *La question du Chemin de fer de Bagdad 1893-1914*, Paris 1936; R. Hüber, *Die Bagdadbahn*, Berlin 1943; M. K. Chapman, *Great Britain and the Baghdad Railway 1888-1914*, Northampton 1948; A. Onur, *Demiryolları Tarihi 1860-1953*, İstanbul 1953; L. Rathmann, *Die Nahostexpansion des deutschen Imperialismus vom Ausgans des 19. Jahrhunderts bis zum Ende des ersten Weltkrieges, Eine Studie über die Wirtschafts-politische Komponente der Bagdadbahnpolitik*, Leipzig 1961; a.mlf., *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi* (trc. Ragıp Zaralı), İstanbul 1976, s. 41 vd.; W. von Kampen, *Studien zur Deutschen Türkei-politik in der Zeit Wilhelms II*, Kiel 1968, s. 24-26; E. M. Earle, *Bagdad Demiryolu Savaşı* (trc. Kasım Yargıcı), İstanbul 1972; İliber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s. 73 vd.; Burhan Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, İstanbul 1983, s. 161 vd.

KEMAL BEYDİLLİ

BAĞDAT HATUN

(ö. 736/1335)

İlhanlı Hükümdarı
Ebû Saîd Bahadır Han'ın karısı.

Babası Suldus aşiretinden Çoban b. Melik b. Tudun Noyan'dır. 1323'te Celâ-yiriler'den Emir Şeyh Hasan b. Emir Hüseyin b. Akboğa ile evlendirildi. 1325'te Ucan yaylasında kendisini görerek beğenen Ebû Saîd Bahadır Han onunla evlenmek istedi. Cengiz yasasına göre hanın beğendiği kadın evli bile olsa eşinin onu hemen boşaması gerekiyordu. Bu durum Bağdat Hatun'un babası Emir Çoban tarafından öğrenilince Ebû Saîd Han'la araları açıldı. Siyasî rakipleri emir ve han arasındaki kırgınlığı daha da arttırdılar. Bunun üzerine Emir Çoban ve oğulları Ebû Saîd Han tarafından birer birer ortadan kaldırıldı. Metanetini hiçbir şekilde kaybetmeyen Bağdat Hatun sonunda Emir Şeyh Hasan'dan boşanıp Ebû Saîd Han'la evlendi ve İlhanlı sarayında baş kadınlığa yükselerek Hüdâvendigâr lakabını aldı. Kısa zamanda Ebû Saîd nezdinde büyük itibar kazandı. Ancak Bağdat Hatun ve ailesinin rakipleri aleyhte faaliyetlerini sürdürerek 1331'de eski eşi Emir Şeyh Hasan'la gizlice haberleştiği iftirasında bulundular. Bu yüzden Ebû Saîd Bağdat Hatun'a karşı eski sevgisi-

ni ve güvenini kaybetti. Ancak daha sonra suçsuz olduğu anlaşıldı ve tutuklanması emredilen Şeyh Hasan annesinin de araya girmesiyle başışlanarak Kemah Kalesi'ne tayin edildi.

Ebû Saîd Han Bağdat Hatun'dan sonra 1333'te onun yeğeni Dilşâd'la evlendi. Bunu hazmedemeyen Bağdat Hatun, kocasına karşı kin duymaya başladı. Bu sebeple Özbek Han'a karşı harekete geçen hanın âni ölümü (30 Kasım 1335), onun tarafından zehirlendiği rivayetine yol açtı. İbn Battûta da bu rivayeti doğrulamaktadır.

Ebû Saîd Han'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Arpa Han, Ebû Saîd'in ölümünden Bağdat Hatun'u sorumlu tuttu. Sonunda Bağdat Hatun Hoca Lü'lü' adında biri vasıtasıyla hamamda başına topuz vurulmak suretiyle öldürüldü. Cesedi âdi bir örtü altında günlerce ortada kaldı.

Bağdat Hatun'un eski kocası Emir Hasan-ı Büzürg İrak-ı Arabî ele geçirdiğinde Ebû Saîd Han'ın son eşi Dilşâd Hatun'la evlenerek daha önce kendisine yapılan haksızlığın intikamını aldı (1336).

Günümüz tiyatro yazarlarından Gungör Dilmen, XIV. yüzyılın bu güzelliği ve dirayetiyle meşhur kadını hakkında *Bağdat Hatun* adlı bir tiyatro eseri kaleme almış ve eser 1980'de devlet tiyatrolarında sahneye konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî' u t-tevârîh* (nşr. Hânâbâ Beyânî), Tahrân 1317 hş., bk. İndeks; İbn Battûta, *Voyages*, II, 117 vd.; *Târîh-i Şeyh Çveys* (nşr. J. B. van Loon), The Hague 1954, s. 57-59; Mîrhând, *Ravzatü's-şafâ*, V, 153 vd.; Spuler, *İran Moğolları*, s. 138, 142, 145, 278, 389, 412, 430-431, 434; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Anadolu Türk Tarihinde Üç Mühim Sima", *TTEM*, I/5 (1930-31), s. 64-82; Ahmed Temir, "Suldus", *İA*, XI, 10; R. M. Savory, "Bağdad Khâtûn", *EI*²(İng.), I, 908-909.

ENVER KONUKÇU

BAĞDAT KÖŞKÜ

Topkapı Sarayı'nda
XVII. yüzyılda yapılmış köşk.

Bugün Topkapı Sarayı adıyla tanınan Sarây-ı Cedîd (Yeni Saray) manzumesi içindeki yapılardan biri olan Bağdat Köşkü (Bağdat Kasrı), Sultan IV. Murad tarafından 1638'den az sonra yaptırılmıştır ve 1624'te Safevîler tarafından ele geçirilen Bağdat'ın 1638 yılının son günlerinde yeniden fethedilmesinin hâtrası olarak bu adla anılmıştır. Köşkün yapılışını